

Bíró-Nagy András – Szabó Márk

EGY BALUL ELSÜLT HAZÁRDJÁTÉK

A Brexit okai és következményei

Az Egyesült Királyság európai uniós tagságáról rendezett népszavazás előtt egy héttel meggyilkolt Jo Cox munkáspárti képviselő emlékére tartott koszorúzáson készült először David Cameron miniszterelnökről és Jeremy Corbyn ellenzéki vezetőről olyan közös kép, amelyen a brit politika egységét szimbolizálni hivatva egymás mellett állnak. A foton azonban mindketten a másiktól elfelé néznek – egy pillanatba sűrítve a bennmaradást pártoló (Remain) kampánycsapat kudarcát, hogy rávegyék a hajthatatlan munkáspárti vezetőt az Egyesült Királyság EU-ban maradását támogató Cameron melletti nyilvános kiállásra. A tragikus esemény árnyékában ideiglenesen felfüggesztett kampány rövid úton ráfordult a népszavazás előtti utolsó napokra, hogy június 24-én hajnalra kiderüljön: a brit szavazók többsége a kilépés mellett voksolt.

A konzervatív miniszterelnök és a Munkáspárt vezetője közötti áthidalhatatlannak bizonyuló ellentét csak egy elem a Brexitbe torkolló soktényezős politikai eseménysorozatban. Cameron elhibázott politikai stratégiája, pártja EU-ellenes szárnyával szembeni alkukényszere, a UKIP (United Kingdom Independence Party) felemelkedése, a sok energiát elemésztő, de érdemi hasznot nem hajtó uniós tagsági újratárgyalás, a brit társadalom kezeletlen frusztrációi, valamint a racionális beszédet defenzívába szorító népszavazási kampány mind hozzájárultak ahhoz, hogy a végén a kilépést támogatók győzzenek. Elemzésünk a 2016. június 23-i népszavazás eredményének okait keresi, valamint megpróbálja felvázolni a Brexit okozta válság lehetséges további következményeit is.

Cameron sarokba szorítása és a UKIP felemelkedése

A 2010-15-ös brit parlamenti ciklus utolsó időközi választását 2014. november 20-án tartották, ahol a koalícióban kormányzó Konzervatív Párt számára minden a lehető legrosszabbul alakult. Az egy hónappal korábbi voksolás forgatókönyvének „újrajátzásaként” a délkelet-angliai Rochester and Strood választókerületben is egy a 2010-es választáson még a konzervatívok színeiben induló képviselő „kiugrása” miatt kellett az urnákhoz szólítani a polgárokat. A saját kormánypártjával folyamatosan konfrontálódó Mark Reckless az év szeptemberében a UKIP-pártkongresszuson jelentette be, hogy kilép a konzervatívoktól és csatlakozik Nigel Farage pártjához – stílszerűen a Konzervatív Párt éves gyűlésének napján. Reckless immár a UKIP jelöltjeként magabiztosan nyert a szavazatok 42 százalékával. Így csatlakozott az októberben szintén saját korábbi körzetében, ám új pártja színeiben győzedelmeskedő Douglas Carswellhez, ezzel kétfősre növelve a kormánypárt EU-ellenes jobboldali ellenzéki frakcióját.

Bő fél évvel a 2015-ös parlamenti választások előtt úgy tűnt, David Cameron konzervatív pártelnök-miniszterelnök politikai stratégiája teljes kudarcot vallott. A UKIP a 2014. júniusi európai parlamenti választásokon Nigel Farage vezetésével megszerezte a szavazatok 26 százalékát, maga mögé utasítva az ellenzéki Munkáspártot (24,4%) és a harmadik helyre szorult torykat (23,1%). Az EP-választások idejére a UKIP már második éve sorra sokszorozta meg a képviselőjelöltjeire adott szavazatokat az összes időközi választáson, egymást követő négy alkalommal második helyre befutva, magabiztosan verve a kormányzó konzervatívokat.¹ A Cameron „EU-terveként” 2013 januárjában bejelentett uniós tagságról szóló népszavazás ígérete nemhogy mérsékelte volna saját pártja EU-szkeptikus szárnyát, hanem ellenkezőleg: már az újráválasztásáért kampányoló miniszterelnök lépéskényszerbe szorulásáról tanúskodott, akinek a 2015-ös választásokra készülve a belső nyomás mellett már a jobboldalról érkező kihívással is reális veszélyként kellett számolnia. A kormánypárt stratégiai tisztában voltak azzal, hogy a 2010-ben koalíciós kényszerhez vezető választási eredmény nagymértékben – az akkor még lényegesen gyengébb – UKIP jelöltjeire adott szavazatok miatt állt elő: a tory többséghez hiányzó 20 mandátumot nem a munkáspárti vagy liberális demokrata jelölt kapta volna, ha nincs a jobboldali szavazatokat megosztó versengés a konzervatívok és a függetlenségpártiak között.²

A UKIP 2010 utáni látványos megerősödését három, egymással szorosan összefüggő tényezővel lehet magyarázni. Egyrészt a parlamenti választásokat követően a párt élére visszatérő Nigel Farage személyével; másrészt a koalícióban kormányzó konzervatívok és Cameron miniszterelnök „előre menekülő”, az Egyesült Királyság Európa-politikáját a saját pártja EU-szkeptikusai követeléseinek alárendelő stratégiájával. Harmadrészt pedig a 2011–12-ben a megszorítások ellenére/miatt ismét recesszióba forduló gazdaság által generált (szociális) feszültségekkel.

A Konzervatív Pártból a Maastrichti Szerződés 1992-es aláírása miatt kilépő, UKIP-alapító Nigel Farage a 2010-es választásokon harmadik helyen végzett a buckinghami választókerületben, pártja az egy évvel korábbi EP-választásokon elért 16 százalékos (listás) szavazatarányhoz képest országosan a voksok mindössze 3,17 százalékát kapta.³ Annak ellenére, hogy a párt egyéni jelöltjei jellemzően esélytelen résztvevői voltak a választókerületi versenynek, Farage jól látta meg, hogy az ő „ideje” ekkorra elérkezett: a pártelnök – nemritkán emlékezetes – EP-képviselői szerepléseit is felhasználva következetesen napirenden tartotta a Konzervatív Pártot a Thatcher-évek óta mélyen megosztó

¹ Tételes felsoroláshoz lásd Alex HUNT: *UKIP. The story of the UK Independence Party's rise*, BBC, www.bbc.com/news/uk-politics-21614073.

² KASZAP Márton: *UKIP. Hogyan kell értelmezni a radikális jobboldali párt felemelkedését?*, *Külügyi Szemle* 2014. nyár, 134–136.

³ A markáns különbség egyik oka a választási rendszer sajátosságában keresendő: miközben a parlamenti választásokon a britek tisztán egyéni választókerületeken alapuló relatív többségi (ún. *first past the post*) rendszerben szavaznak, addig az európai parlamenti képviselőket 1999 óta listás (arányos) módon választják. A többségi rendszer eleve a nagyobb (vagy területileg/regiónálisan erősen koncentrált) pártoknak kedvez, versenyhátrányba kényszerítve a UKIP egyéni jelöltjeit; a párt „cserébe” az EP-választáson leadott protest-szavazatoknak köszönhetően (is) szerepel kiugróan jól.

EU-tagság kérdését. Rövid úton láthatóvá vált, hogy a 2005-ös pártelnöki programjában még az EU miatti „hőbörgés” leállítását ígérő Cameron⁴ miniszterelnökként már nem negligálhatja következmények nélkül a Farage vezette párt felől érkező kihívást. A UKIP-et – és annak tagjait – ellenzéki vezetőként még „szeszélyes, bolond és kriptorasszista” (*loonies, fruitcakes and closet racists*) jelzővel illető Cameron a 2010-es koalíciókötést követően a parlamenten kívüli párt vezetője által diktált EU-tagságot ellenző tematikája mentén kényszerült folyamatos versenyhelyzetbe. Az excentrikus, a hivatásos politikusszerepet tudatosan mellőző, ellenfelei által is elismert kommunikátor Farage a UKIP élén egymaga testesítette meg a szuverén „britség” ügyét, amit még az sem hátráltatott, hogy az EU-t ostromozó politikus több mint egy évtizede választott EP-képviselő volt. Az EU-ból való kilépést az Egyesült Királyság szuverenitása zálogává emelő UKIP-vezető tudatosan a Konzervatív Párton belül meglévő legerősebb törésvonalra erősített rá.

Farage személyes stratégiájának sikere elválaszthatatlan a Konzervatív Párt tagságában Cameron minden törekvése ellenére megmaradó EU-ellenességtől. A 2005-ös, sorban a harmadik parlamenti választási vereséget követően pártja megítélését gyökeresen új alapokra helyezni kívánó politikus a konzervatívok számára addig „terepidegen” zöld ügyek, az állami egészségügyi ellátórendszer (NHS) vagy a meleg házasságának felkarolásával, majd 2010-től az állam és a társadalom viszonyának egészét a polgárok javára átszervezni kívánó („big society”) politikájával valójában átmenetileg és a felszínen tudta csak semlegesíteni a tory EU-szkepticizmust. Arra, hogy Cameron minden törekvése ellenére a bináris „London–Brüsszel” törésvonal a konzervatívok soraiban mit sem veszített identitásképző jelentőségéből, egy 2012 novemberében publikált párton belüli stratégiai terv világított rá.⁵ A Konzervatív Párt frakcióigazgatójából az időközi választási kampányokért felelős alelnökké kinevezett Michael Fabricant által jegyzett vitaanyag nem kevesebbet javasolt a miniszterelnöknek, mint hogy fontolja meg az Egyesült Királyság EU-tagságáról szóló referendum kiírását, amiért – valamint néhány kilátásba helyezett kormányzati tisztségért – cserébe a UKIP 2015-ben nem indít önálló jelöltek, így biztosítva a tory parlamenti többséget. A javaslattól mindkét oldal elhatárolódott, Farage pedig nyílt „háborút” hirdetett – 2012 novemberében a UKIP történetének addigi legjobb időközi választási eredményét érte el (Corby választókerület), valamint két alkalommal is a második helyen végezve messze maga mögé utasította a kormánypárt jelöltjét (Middlesborough: 11,8%, Rotherham: 21,7%).⁶ Legkésebb ekkorra nyilvánvalóvá vált, hogy a 2010 utáni kormányzásban és pártjukban csalódott korábbi konzervatív szavazókat EU-ellenes stratégiájával a UKIP eredményesen tudja a maga oldalára állítani.

⁴ Cameron *places focus on optimism*, BBC, 2006. október 1. http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/5396358.stm.

⁵ Michael FABRICANT: *The Pact? The Conservative Party, UKIP, and the EU. A Discussion Paper*, <http://www.michael.fabricant.mp.co.uk/images/The%20Pact%20-%20Nov%202012%20v.3.pdf>.

⁶ Nigel MORRIS: *'It's war': Nigel Farage flatly rejects call from senior Tory for UKIP and Conservative EU pact at the general election*, *The Independent* 2012. november 26., <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/its-war-nigel-farage-flatly-rejects-call-from-senior-tory-for-ukip-and-conservative-eu-pact-at-the-8349014.html>.

Hitelességi deficit

Bármekkora mozgósító erővel bírt is Nigel Farage és a UKIP, valamint bármennyire is megosztott maradt Brüsszel kapcsán a Konzervatív Párt Cameron minden törekvése ellenére, a 2013 januárjában bejelentett EU-népszavazáshoz a brit gazdaság recesszióba fordulása és a miniszterelnök-pártelnök ennek nyomán kétségbeesettnek tűnő politikai irányváltása is szükséges volt. A válságkezelés programjával 2010-ben pénzügyminiszter-ré kinevezett George Osborne a koalíciós kormány egyik legmegosztóbb tagjaként hamar saját politikai védjegyévé tette „küldetéstudatos” megszorítás-politikáját. Az NHS (nemzeti egészségügyi rendszer) működtetésére és a nemzetközi fejlesztési projektekre szánt források kivételével a kormányzati kiadásokat drasztikusan csökkentő kabinet akkor sem látta indokoltnak a fiskális irányváltást, amikor mindössze egy évvel a 2012-es londoni olimpia előtt Anglia-szerte évtizedek óta nem látott utcai zavargások törtek ki – amelyek közül a legsúlyosabb fővárosi utcai harcokban a megszorítások miatt is létszámbeli hiányos rendőrség roppant nehezen lett úrrá.⁷

Az angol társadalom sokrétű és –tényezőzős válságtünetei természetesen csak részben hozhatók összefüggésbe a kormány fiskális szigorával. A politikailag is artikulált elégedetlenségi hullám azonban látványosan fokozódott, mikor a megszorítások nyomán 2012 tavaszára a brit gazdaság ismét recesszióba fordult.⁸ A liberális demokrata – konzervatív kabinettel szembeni választói *düh* ez év tavaszára-nyarára odáig fokozódott, hogy a karizmatikusnak aligha nevezhető Ed Miliband vezette ellenzéki Munkáspárt már 10 százalékpontos előnyre tett szert Cameron pártjával szemben. A parlamenten kívüli UKIP ezt a baloldali kihívást tetézte minden megnyilvánulásával: az EU-ban maradáshoz majdnem kétharmados többséggel ellenző tory párttagságot tudatosan igyekezett szembefordítani saját vezetőivel.⁹

A gazdasági visszaesésből (is) táplálkozó szociális válságra, a kormánnyal szembeni elégedetlenséget a maga oldalára állító munkáspárti és UKIP-kihívásra válaszul Cameron 2012 derekán végérvényesen stratégiát váltott. A konzervatív tábor egyben tartása érdekében a markáns EU-kritikában találta meg az „új” irányt, amivel megmentheti miniszterelnökségét egy idő előtt kilátástalanná váló belpolitikai helyzetből. Az EU-szkeptikusokkal való párton belüli egyensúly érzékenységét érzékeltetve Cameron már a 2011. decemberi EU-csúcson megvétózta a szigorúbb uniós költségvetési politika érdekében tett német-francia alapszerződés-módosítást, 2012-től kezdve pedig mindent annak a belpolitikai célnak rendelt alá, hogy megfékezze a konzervatívok további gyengítéséből táplálkozó UKIP emelkedését. Ennek eléréséhez a Konzervatív Párton belüli EU-elle-

⁷ Osborne 2010-ben ötödével (!) csökkentette a rendőrség költségvetési finanszírozását, ami miatt akkor – és a későbbi megszorítások során is – rendszeresen komoly konfliktusba került Theresa May belügyminiszter kollégájával. Lásd Michael HOLDEN: *UK police spending to be cut by fifth*, Reuters, <http://www.reuters.com/article/us-britain-spending-police-idUSTRE69J3FY20101020>. Ezért (is) okozott keveseknek meglepetést, amikor a júliusban miniszterelnökként hivatalba lépő May azonnal új kormánytagot nevezett ki Osborne helyére Philip Hammond (Cameron egykori külügyminisztere) személyében.

⁸ *UK economy in double-dip recession*, BBC, <http://www.bbc.com/news/business-17836624>.

⁹ *The UKIP insurgency*, *The Economist* 2012. június 7., <http://www.economist.com/node/21556661>.

nesség (névleges) „kiszolgálását” választva igyekezett mozgásterét növelni, a korábban a pártja saját maga által kárhozott EU-ellenes indulatára apellálva.

A fordulatot „hivatalossá” tevő 2013. januári népszavazási bejelentés Cameron vereségének beismerésével ért fel. A Brexittel „tetőző” folyamat a 2015-ös parlamenti választáson aratott váratlanul nagyarányú győzelmet is zárójelbe teszi – sőt a várakozásokra rácafoló önálló kormányalakítás lehetősége maga is elkerülhetlenné tette a népszavazás kiírását. Hiszen megfosztotta a miniszterelnököt annak lehetőségétől, hogy – súlyos arcvesztés árán, de – a „koalíciós kényszerre” hivatkozva kihátráljon a referendum mögül. A 2015 tavaszán, a választási kampány során tett bejelentés, mely szerint újválasztása esetén sem indulna a 2020-as választáson, arra engedett következtetni, hogy Cameron elvesztette a pártján belül vele bizalmatlan EU-szkeptikusok maradék támogatását is. A 2014. júniusi EP-választáson elszenvedett megalázó vereség nyomán ez arra is rávilágított, hogy a miniszterelnök sem a tagságot ellenző szavazókat, sem saját pártja kilépéspárti bázisát nem tudta meggyőzni saját EU-stratégiája hitelességéről.

Sok hűhó szinte semmiért

David Cameron régóta várt, az Európai Unióról tartott Bloomberg-beszéde jelölte ki azt az utat, amelynek a végén a britek dönthettek az uniós tagságról. A brit miniszterelnök elsődleges célja a népszavazás ígéretével az volt, hogy megálljt parancsoljon a UKIP erősödésének, illetve biztosítsa saját pártja egyre hangosabb euroszeptikusainak lojalitását a 2015-ös választásig hátralevő időben. Az in/out kérdésében ráadásul Cameron nem is foglalt nyíltan állást, amikor elkötelezte magát egy újabb választási győzelem esetén a brit uniós tagság feltételeinek újratárgyalására, majd az azt követő referendumra a ciklus közepéig, 2017 végéig. A választók nem tudhatták, hol áll a miniszterelnök a kérdésben, és ez így volt egészen az újratárgyalási procedúra végéig, 2016 februárjáig. Ez a tény önmagában is jól mutatja, milyen nehéz mutatványt tűzött ki maga elé Cameron: négy hónap EU melletti kampányolással szeretne volna felülírni sok év euroszeptikus retorikáját. A hirtelen fordulat a népszavazási kampányban ennek következtében azonnal egy hitelességi kérdést is felvetett a miniszterelnök álláspontjának őszinteségével kapcsolatban. Cameron korábban távol tartotta magát az európai ügyektől, pártját kiléptette a jobbközép Európai Néppártból, és 2009-ben saját euroszeptikus képviselőcsoportot alakított az Európai Parlamentben a lengyel Jog és Igazságossággal és a cseh Polgári Demokratákkal (ez lett az Európai Konzervatívok és Reformerek, az ECR frakció). Kormányzása első ciklusában gyakorlatilag törvényi úton zárta ki, hogy a britek a jövőben, egy mélyülő európai integrációban a többiekkel tartsanak. Jogszabályt alkotott ugyanis arról, hogy minden olyan esetben, amikor EU-s szerződés módosítás következtében újabb jogkörök kerülnének uniós hatáskörbe, népszavazást kell tartani. Az minimálisan elmondható tehát, hogy Cameron a saját választói előtt is egészen a Brexit-népszavazás előtti hónapokig jól titkolta, hogy országa uniós tagságát fontosnak tartja.

A Cameron-terv alapja a brit EU-tagság újratárgyalása volt, amelyet követően a miniszterelnök győzedelmesen hazatérve az élére állhat a bentmaradási kampánynak. A nagy fogadkozások ellenére nagyon sokáig teljes homály fedte, hogy a britek konkrétan mit akarnak elérni – amit az EU-s intézmények és a többi uniós tagállam vezetőinek egyre növekvő frusztrációja kísért. Végül az újratárgyalás és a referendum ígérete után csaknem három évvel, 2015 decemberében adta le Cameron a kívánságlistáját az európai kollégáknak. Míg a konzervatív miniszterelnök korábban az EU reformját ígérte otthon, addig a tárgyalások során villámgyorsan kiderült, hogy a briteknek legfeljebb néhány apróság elérésére lesz esélye. A belpolitikai szempontból legérzékenyebb kérdést, a munkaerő szabad áramlásának felfüggesztését még tárgyalási alapnak sem tekintette a többi tagállam, így legfeljebb az uniós munkavállalók szociális juttatásai válhattak célponttá.

Két hónap intenzív diplomáciai tárgyalásai – melynek része volt Cameron 2016. januári budapesti látogatása is – és egy maratoni uniós csúcs eredményeként a britek nagyrészt megkapták, amit kértek. A kelet-közép-európai országok saját állampolgáraik kárára is engedményeket tettek a „szociális vészfék” engedélyezésével, amelynek köszönhetően a britek négy éven át korlátozhatták volna az uniós munkavállalók szociális juttatásait. Az uniós munkavállalóknak járó családi pótlékhoz is hozzányúlhattak – a származási ország életszínvonalának megfelelő indexálással. A Cameron által otthon „speciális státuszként” eladott csomag része volt továbbá az, hogy a britek hivatalosan is mentességet kaptak az egyre mélyülő integráció („ever closer union”) célkitűzése alól, elismerték, hogy több pénznem is létezhet az EU-ban, és rögzítették, hogy a briteknek nem kell részt venniük uniós mentőcsomagokban. E gesztusok azonban főként a szimbolikus mezőben értékelhetők, mivel a gyakorlatban a britek már korábban is kivonhatták és ki is vonták magukat több mérföldkönek számító integrációs lépésből is (euró, Schengen). Sok gyakorlati jelentősége a nemzeti parlamentek erősítésének, az ún. piros lapos mechanizmus kiharcolásának sem volt. E procedura keretén belül a nemzeti parlamentek 55%-a blokkolhatja uniós jogszabálytervezeteket. Ennek azért volt csekély értelme, mivel amennyiben egy kezdeményezést amúgy is ennyi országban ellenzi a politikai elit, annak valószínűleg esélye sincs átjutni a tagállami kormányokat tömörítő Tanácson. A fentiekben túl néhány általános mondat az EU versenyképességének növelése és az adminisztratív terhek csökkentése mellett alkotta Cameron csomagját, amelyre támaszkodva 2016. február 18-án hivatalosan is az EU-ban maradás mellé állt, amellet érvelve, hogy sikerült a megfelelő engedményeket kiharcolnia, és így már megéri a maradás.

Az Egyesült Királyság helyzetét alapjaiban természetesen meg nem változtató „speciális státusz” azonnal könnyű célpontjává vált az euroszeptikus tory képviselőknek és a különösen kegyetlen – ráadásul túlnyomó többségében EU-ellenes – brit bulvársajtónak. „Who do EU think you are kidding, Mr. Cameron?” – állt a hírhedt The Sun címlapján már akkor, amikor az Európai Tanács elnöke, Donald Tusk ismertette, hogy milyen ajánlatot tud tenni az EU az Egyesült Királyságnak.¹⁰ Az újratárgyalási eredmé-

¹⁰ A The Sun cikke kiváló példája a páratlanul kegyetlen brit bulvársajtó euroszeptikus tevékenységének. Lásd <https://www.thesun.co.uk/archives/politics/275289/who-do-eu-think-you-are-kidding-mr-cameron/>.

nyek amúgy sem sok reménnyel kecsegtető kommunikációját szinte derékba törte két tory nagygágyú beállása a Leave-táborba. Előbb Michael Gove, David Cameron legközelebbi harcostársainak és barátainak egyike, a tory kormány igazságügy-minisztere döntött úgy, hogy az újratárgyalás lezárultával és a népszavazási dátum ismeretében immáron nyíltan a kilépés pártjára áll. Három nappal később pedig jött az igazi sokk: London népszerű tory polgármestere, a remek kommunikátornak és kampányembernek tartott Boris Johnson állt a Leave-kampány élére. Innentől egyben az is egyértelművé vált, hogy a kampány legalább annyira a tory belharcokról szól majd, mint a kilépés és a bentmaradás melletti érvekről. A korábban rengeteg politikai tőkét elemésztő újratárgyalás és annak eredményei pedig többé elő sem kerültek: Cameron sem építette rá a stratégiáját, és a kilépéspártiak is tudtak jobb témákat maguknak.

Az észérvek defenzívában

Az EU-párti kampány ugyanazt a receptet próbálta követni, mint amely a toryknak 2015-ben váratlanul sima győzelmet hozott a parlamenti választáson. A fő témának a gazdaságot szánták: minden erőfeszítés arra irányult, hogy e téren sarokba szorítsák a kilépéspártiakat. A terv annak bizonyítása volt, hogy utóbbiaknak nincs igazi tervük arra, mi lenne az EU-n kívül, tehát a kilépésre szavazás valójában egy lépés az ismeretlenbe. Ezzel szemben bentmaradni egyet jelent a gazdasági biztonsággal, a munkahelyek, az iskolák és az egészségügy támogatásának megvédésével. A Remain-kampány érveinek támogatására a teljes globális, gazdasági, *szakértői establishment* megmozdult, a Bank of Englandtól az IMF-en át az OECD-ig.¹¹ A Leave-kampány egyik fő törekvése ugyanakkor pontosan a független szakértői autoritás aláásása volt – annak sulykolása, hogy a szakemberek által ismertetett tények, számok csak az *establishment*et védő politikai kampány elfogult részei. Ennek a stratégiának a legnyersebb megmutatkozása Michael Gove-hoz kötődött: az akkori igazságügy-miniszter a kampány hevében annak a véleményének adott hangot, hogy „az embereknek ebben az országban elegendő van a szakértőkből”.¹²

Az észérvek defenzívába szorultak, a racionális beszéd nem működött. Nem segített Barack Obama londoni látogatása sem. Cameronék néhány pozitív napot és némi lendületet reméltek az amerikai elnök bentmaradáspárti szavaitól, ehelyett számos választónál – a belügyekbe való beavatkozás okán – még kontraproduktív is volt az amerikai elnök kiállása. A kilépéspárti vezetőknek, Nigel Farage-tól Boris Johnsonig nem volt válasza arra, hogy milyen lenne egy Brexit utáni Egyesült Királyság, de ez egyre kevesebbet érdekelt. A bevándorlásellenesség – amely a brit kampány kontextusában az uniós munkavállalókat érintette –, az ország számos részén a szociális elégedetlenségekben fakadó düh és az *anti-establishment*-hangulat, a politikai elit megleckéztetésének

¹¹ Például *Brexit would set off global chain reaction, OECD warns*, The Daily Telegraph 2016. június 1., <http://www.telegraph.co.uk/business/2016/06/01/brexit-would-set-off-global-chain-reaction-oecd-warns/>.

¹² *Britain has had enough of experts, says Gove*, Financial Times 2016. június 3., <http://www.ft.com/cms/s/0/3be49734-29cb-11e6-83e4-abc22d5d108c.html#axzz4GrSQPfqc>.

lehetősége fokozatosan felülírta a bentmaradás mellett kampányolók terveit. A konkrét témák közül a Leave-kampány mindent a bevándorlás kérdésére tett fel, és ezt az ügyet uralta is. David Cameron számára ez a kérdés nyerhetetlen volt, mivel korábbi hangzatos ígérete ellenére sem tudta háromszázezer környékéről a néhány tízezres tartományba csökkenteni az évente az országba érkezők számát. A Munkáspárt pedig még kormányon – más nyugat-európai államokkal ellentétben – nem élt a szabad munkavállalás átmeneti, legfeljebb hétéves korlátozásával, és maga nyitotta meg a határokat még 2004-ben, mára bűnbakká válva a kérdésben. Világos volt tehát: a gazdasági érvek működnek vagy a Remain-kampány veszíteni fog.

Euroszkeptikusok a baloldalon

A bentmaradáspárti kampány stratégiai belső felméréseiből látták, hogy a gazdasági veszélyekre alapozó üzenetek kimondottan hatástalanok a Labour munkásosztálybeli szavazói körében. A Munkáspárt tábora élesen kettészakadt egy városi, magasan képzett, középosztálybeli EU-párti és egy alacsony végzettségű, rossz jövedelmi helyzetben lévő munkásosztálybeli euroszkeptikus részre. A hagyományos baloldali, munkásosztálybeli szavazók nem hallgattak az intő szóra, mivel már úgy érezhették, nincs mit veszíteniük, helyzetük amúgy is kilátástalan. Ahhoz sem volt túl nagy készletese ennek a csoportnak, hogy az általuk mélyen megvetett tory miniszterelnök ügye mellé álljanak. Talán az segíthetett volna változtatni a hangulaton, ha Jeremy Corbyn, a párttagok között népszerű munkáspárti elnök egyértelműen beleállt volna az EU-párti kampányba.

Corbyn régivonalas, euroszkeptikus baloldali politikus, aki úgy vállalta fel – meglehetősen kelleetlenül – a bentmaradás hivatalos támogatását Labour-vezetőként még 2015 őszén, hogy a korábbi uniós tagságról rendezett brit népszavazáson, 1975-ben a kilépésre szavazott, és az Európai Uniót létrehozó Maastrichti Szerződést is elutasította a 1990-es évek elején. A Brexit-népszavazás kampányában teljes passzivitás jellemezte, parlamenti frakciójának tagjai egyenesen szabotázzsal vádolták.¹³ Nem volt hajlandó sem David Cameronnal, sem a korábbi munkáspárti elnökökkel közös színpadra állni. Utóbbi már a hagyományos Labour-szavazókat célzó rendezvény lett volna a kampányhajrában, azonban Corbyn elutasította, hogy Tony Blairrel közösen szerepeljen. Majd végül akkor sem vállalta a részvételt, amikor Blair nevében már csak egy közleményt olvastak volna fel.¹⁴ Mivel a népszavazás szempontjából döntőnek bizonyult az észak- és közép-angliai, hagyományosan munkáspárti vidékek kilépéspárti eredménye, jogosan vetődhet fel, hogy amennyiben Corbyn valóban megpróbálta volna meggyőzni a hozzá

¹³ *Brexit has caused the Labour Party to descend into total omishambles*, Vox.com 2016. június 27., <http://www.vox.com/2016/6/27/12040056/brexit-corbyn-labour-coup-benn>.

¹⁴ E sokatmondó történet mellett a bentmaradáspárti kampány számos belső nehézségéről és dilemmájáról ad kiváló áttekintést Rafael BEHR: *How remain failed: the inside story of a doomed campaign*, The Guardian 2016. július 5., <http://www.theguardian.com/politics/2016/jul/05/how-remain-failed-inside-story-doomed-campaign>.

hasonlóan egyébként inkább szkeptikus szavazóit a bentmaradásról, akkor a pártos kötődés esetleg sokaknál felülírhatta volna a kilépés melletti érveket. Végül egy hagyományos Labour-körzet, Sunderland volt az első rossz hírek hozója a népszavazás eredményeinek összesítésénél is: az örök munkáspárti városban a kilépéspártiak 60% feletti aránya jelezte, az éjszakának várhatóan rossz vége lesz.

Egy mélyen megosztott ország

A kilépéspártiak 52:48 arányú győzelme a kampány során látott sok előjel ellenére mellbevágta a brit közvéleményt. A Jo Cox munkáspárti képviselő halála utáni, a kampány finisében készített mérések szűk előnyt mutattak a bentmaradéspártiaknak, úgy tűnhetett, a korábbi hetek negatív trendjei a végső fázisban megfordulhatnak. A váratlan győzelemre ébredve a Leave-kampány vezetői sem tűntek diadalittasnak, erősebbnek látszott tekintetükön és beszédeiken a történelmi jelentőségű új helyzet súlya.¹⁵ A népszavazási eredmény nemcsak az azonnali gazdasági és politikai földindulás miatt volt jelentős fejlemény, de egyben egészen nyersen mutatta be a jelenkori brit társadalom mély megosztottságát. A választási térképen azonnal látszottak a földrajzi törésvonalak: míg Skócia és Észak-Írország az EU-ban maradásra szavazott, addig Anglia és Wales a kilépésre. Anglián belül is éles volt a kontraszt a mélyen EU-párti London és környéke, illetve az ország többi része között. Mivel a skót függetlenség már a 2014-es népszavazáson is csak kevésen múltott, annak jelentősége, hogy akarattuk ellenére viszik ki a skótokat az Európai Unióból, nehezen túlbecsülhető. Nicola Sturgeon skót miniszterelnök azonnal jelezte is, hogy ez elfogadhatatlan a 60%-os arányban a maradás mellett szavazó skótoknak, és könnyen lehet, hogy a Brexit egyben egy újabb skót függetlenségi népszavazáshoz vezet majd, ahol már a kiválás lesz a papírforma eredmény.

A földrajzi különbségek mellett nagyon látványosak a gazdasági-szociális törésvonalak is. Röviden ez úgy foglалható össze, hogy a képzetek és sikeresek nagyobb valószínűséggel szavaztak a maradásra, míg a képzetlenek és rossz anyagi helyzetben lévők nagyobb eséllyel a kilépésre.¹⁶ Ahol a legkevésbé nőttek a bérek az utóbbi években, ott nagyobb volt a kilépés támogatottsága. Ahol alacsony volt a foglalkoztatottság, és magasabb volt a munkanélküliség, ott úgyszintén. Azok az országrészek, amelyek a legjobban megszenvedték a brit ipar leépülését, szintén inkább a távozás mellett döntöttek. A Cameron lemondása után megválasztott új miniszterelnök, Theresa May ezekre az összefüggésekre reagált első kormányfői beszédében. May – konzervatív miniszterelnöktől meglepően baloldali húrokat pengetve – egy olyan Nagy-Britannia megteremtéséről beszélt, amely „nemcsak a privilegizált helyzetben lévő kevesek, hanem minden brit számára műkö-

¹⁵ *A pyrrhic victory? Boris Johnson wakes up to the costs of Brexit*, The Guardian 2016. június 24., <http://www.theguardian.com/politics/2016/jun/24/a-pyrrhic-victory-boris-johnson-wakes-up-to-the-costs-of-brexite>.

¹⁶ *Think you know why people actually voted for Brexit? Think again*, The Independent 2016. július 17., <http://www.independent.co.uk/voices/brexit-theresa-may-when-article-50-why-did-people-vote-wages-housing-market-young-people-a7141206.html>.

dik”.¹⁷ E szavak mögött az a felismerés áll, hogy a Brexit nem egy EU-n kívüli szebb jövő iránti, optimista hangulatú választás volt, hanem jelentős részben az ország leszakadó részei, társadalmi csoportjai frusztrációjának kifejeződése: az évtizedek által felhalmozódott elkeseredettségből és reményvesztettségből fakadó segélykiáltás. Érzékelték ezt a büntető hangulatot a Remain-kampány stratégái is. Will Straw, munkáspárti politikus szerint körülvette a Brexit-népszavazást egy olyan érzés, hogy „most talán meg lehet változtatni valamit”, akár többet is, mint egy átlagos parlamenti választáson.¹⁸

A jövedelmi egyenlőtlenségek növekedése és a társadalmi mobilitás csatornáinak elzárulása valóban erős magyarázatként áll a Brexit lehetséges okai között. Szintén ki kell emelni azonban azt is, hogy a bevándorlás és a társadalmi kohézió meggyengülése, illetve a kilépés támogatása között is van összefüggés. Az ország azon részein, ahol a lakosság összetétele az utóbbi 15 évben a legtöbbet változott, nagyobb volt az esélye a Leave-kampány jó szereplésének. Ugyancsak érdekes fejlemény volt a népszavazási eredményekben megmutató generációs szakadék: míg a 25 év alattiak háromnegyede a maradásra szavazott, addig a 60 év felettiak 61 százaléka a kilépésre. A generációs különbségeket ráadásul a gazdasági-szociális tényezők nem is magyarázzák. A fiatalok jövedelmi lehetőségeit a gazdasági válság évei sokkal inkább megtépázták, mint az idősebbeket, mégis az EU-ban maradást támogatták.¹⁹ A törésvonalak sokfélesége mutatja, hogy a britek kilépés melletti döntésének nincs egyetlen magyarázata. A gazdasági és szociális feszültségek, az *anti-establishment*-hangulat és a bevándorlásellenesség kapcsolódtak össze a brit szuverenitásért való aggodalmakkal („take our country back”), és egy olyan súlyosan egyoldalú, erősen negatív EU-képpel, amelyet a brit politikai elit és a média jó része évtizedek óta épített, és amit esély sem volt pozitív irányba átfordítani néhány hónap alatt.

A Brexit-kérdőjelek

Amilyen gyorsan zajlott a népszavazást követő kormányátalakítás, legalább olyan hosszadalmas folyamatra lehet számítani, amire a May-kormány a Lisszaboni Szerződés adta lehetőséggel élve megkezdi a hivatalos kilépési folyamatot, majd – precedens híján korántsem biztos, hogy az abban előírt – két év alatt új alapokra helyezi az EU és az Egyesült Királyság viszonyát. A brit diplomácia számára is komoly kihívást jelentő tárgyalássorozat végére Londonnak meg kell találnia az unióval a közös piac nyújtotta szabad kereskedelem és az egyének szabad áramlása közti egyensúlyt.

¹⁷ *Statement from the new Prime Minister Theresa May*, Gov.uk, 2016. július 13., <https://www.gov.uk/government/speeches/statement-from-the-new-prime-minister-theresa-may>.

¹⁸ *How remain failed: the inside story of a doomed campaign*, The Guardian 2016. július 5., <http://www.theguardian.com/politics/2016/jul/05/how-remain-failed-inside-story-doomed-campaign>.

¹⁹ George Osborne pénzügyminiszter megszorításokon alapuló gazdaságpolitikája látványosan nem érintette a nyugdíjas korosztályt, ez azonban egyáltalán nem számított a Brexit-referendumon. Lásd *The new Conservatism. George Osborne's political vision is brave, bold – and on many counts wrong*, The Economist 2015. július 11. (<http://www.economist.com/news/leaders/21657393-george-osbornes-political-vision-brave-bold-and-many-counts-wrong-new-conservatism>).

Ezzel párhuzamosan az Egyesült Királyságnak ismét szembe kell néznie azzal, hogy a David Cameron eredeti forgatókönyve szerint 2014 őszén tartott népszavazással végérvényesen rendezni szánt skót függetlenségi kérdés ismét napirendre kerül. A 2014. szeptemberi referendumon a „Better Together” győzelme implicite azt is jelentette, hogy a skót nacionalisták számára az EU-tagság Londonnal szemben nyújtotta érdekérvényesítő képessége összességében előnyösebb konstrukció volt, mint az Egyesült Királyságból és az EU-ból való egyidejű kilépés következtében előálló nemzetközi „vákuum”. Az Európai Unió által elfoglalt szerep az angol és a skót függetlenségi narratívában egymást kölcsönösen kizáró jelleggel bírt, és ez a „trade-off” 2016. június 23-án megszűnt.²⁰

Az északírek számára az uniós tagság egy többrétű és érzékeny egyensúlyi állapotot jelentett, amelyben az Ír Köztársasággal való EU-n belüli kereskedelmi kapcsolatok és az 1998-as ún. nagypénteki egyezmény nyújtotta béke garanciájául is az Európai Unió nyújtotta keret szolgált.²¹ A sokszorosan terhelt ír kérdés nemzeti aspektusával egyenrangú fontosságú, sőt: a stabilitás fenntartásában játszott súlyánál fogva talán nagyobb jelentőséggel is bír, hogy – az uniós tagsággal járó közös piac előnyeinek is köszönhetően – az északír export harmada az Ír Köztársaságba irányul. A tőke, a munkaerő és a szolgáltatások szabad áramlására való hatásán túlmutatóan az Ír-szigeten belüli régi-új határ az évszázados feszültség elmúlt két évtizedes enyhülését is megakaszthatja.

Ahogy az Egyesült Királyság EU-ból való kilépésének konkrét formuláját, úgy az országban a Brexit nyomán potenciálisan felerősödő széthúzó erők következményeit is nehéz megjósolni. A skót kérdés szinte bizonyosan, de vélhetően az északír is annak fényében fog rendeződni-alakulni, hogy a Theresa May vezette kormány és az EU milyen feltételek mentén állapodik meg a brit kilépésről. Ahogy az Egyesült Királyságon belüli dinamikák is sok, egyelőre ismeretlen tényezőtől függhetnek, úgy Brüsszel magatartását is nagyban befolyásolhatják a 27 tagállamon belüli politikai folyamatok. Franciaországban és Németországban 2017-ben tartanak választásokat, amelyek minden bizonnyal hatással lesznek a Brexit-tárgyalásokra – éppúgy, ahogy a brit referendum is kihathat a holland vagy éppen az olasz EU-párti és EU-ellenes erők közötti dinamikára.

*

David Cameron az EU-ról szóló népszavazással nemcsak saját politikai karrierjét törte derékba, hanem két uniót, az Egyesült Királyságot és az EU-t is az elmúlt évtizedek legbizonytalanabb helyzete elé állította.

Ákárhogyan is alakulnak a soron következő tárgyalások, 2016. június 23-án ismét bebizonyosodott: a történelem nem ért véget.

²⁰ Az EU-szkeptikus olvasathoz lásd Robert TOMBS: *The English Revolt. Brexit, Euroscepticism and the future of the United Kingdom*, NewStatesman 2016. július 24., <http://www.newstatesman.com/politics/uk/2016/07/english-revolt>.

²¹ *Ireland: the other EU state most affected by Brexit*, Financial Times 2016. március 2., <http://www.ft.com/cms/s/2/7b821f42-df9d-11e5-b072-006d8d362ba3.html#axzz4GlxZCL00>.